

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО
ПРОСТОРУ

HIGHER EDUCATION OF UKRAINE
IN THE CONTEXT
OF INTEGRATION TO EUROPEAN
EDUCATIONAL SPACE

Рекомендовано Вченою радою
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"
Протокол № 3 від 27 жовтня 2014 р.

Видання здійснено за сприяння Міжнародної Експертної Агенції
"Консалтинг і Тренінг" та Східно-Європейського Інституту Психології

Редакційна колегія випуску:

Кремень В.Г., Савченко О.Я., Маноха І.П., Ляшенко О.І., Коцур В.П.,
Рик С.М., Вашуленко М.С., Бех І.Д., Калмикова П.О.

Відповідальний редактор випуску:

Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" – Додаток 1 до Вип. 35, Том VIII (59) : Тематичний випуск "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору". – К.: Гнозис, 2015. – 546 с.

Humanitarian Bulletin SU "Pereyaslav-Khmelnytsky Pedagogical University by H.Skovoroda" - Supplement 1 to Vol. 35, Volume VIII (59): Thematic Issue "Higher Education in Ukraine in the context of integration into the European educational space." - K.: Gnosis, 2015. - 546 p.

Збірник затверджено постановою Президії ВАК України
з психологічних та філософських наук від 14.04.2010 №1-05/3,
педагогічних наук від 06.10.2010 №3-05/6.

У тематичному випуску вміщені наукові статті фахівців з питань вищої освіти, присвячені актуальній проблемі входження України до європейського освітнього простору. Перспективи євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти, вимоги Болонського процесу та питання готовності України відповідати цим вимогам, моніторинг якості освіти, стандарти європейського освітнього простору та завдання, що стоять перед вищою освітою України сьогодні - ось далеко не повний спектр проблем та питань, до висвітлення та спроби розв'язання яких звертаються автори випуску. У центрі уваги також питання управління якістю освіти, перспективи запровадження механізмів сучасного освітнього менеджменту, а також - умови й напрями оптимізації та розвитку вищої освіти України в сучасних умовах. Для фахівців-освітян, науковців, дослідників психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні та за її межами.

ISBN 978-966-2760-18-7(8)

- © Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди, 2015 р.
- © Східно-Європейський Інститут Психології, 2015 р.
- © Міжнародна Експертна Агенція "Консалтинг і Тренінг", 2015 р.
- © Видавництво "Гнозис", 2015 р.

ТЕМАТИЧНИЙ ВИПУСК

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Додаток 1 до Вип. 35, том VIII (59), 2015 р.

Тематичні рубрики випуску:

Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти
в Україні, Європі та світі

Управління якістю освіти: стандартизація та інноваційність

Моніторинг якості освіти: засоби, технології та перспективи

Сучасний освітній менеджмент: економічні, організаційні та психологічні
засоби реалізації в Україні, Європі та світі

Філософія та психологія освіти

Послідовність загальної середньої та вищої освіти
як європейський стандарт

Новітні засоби навчання: проблеми впровадження та стандартизації

**Психолого-педагогічні та організаційні умови запровадження європейських
стандартів вищої освіти в Україні**

Освіта. Культура. Глобалізація: виклики сьогодення

КОВАЛЬ О.Є.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний
економічний університет
м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВНЗ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розглянуто проблему адаптації студентів до навчального процесу у вищому навчальному закладі економічного профілю. Здійснено порівняльний аналіз особливостей проблеми адаптації вітчизняних та іноземних студентів до навчання у ВНЗ. Встановлено вагомість системи заходів щодо адаптації студентів до нових умов навчання.

Ключові слова: адаптація, навчальна діяльність, адаптація студентів до навчання у вищих навчальних закладах, адаптація іноземних студентів.

В статье рассмотрена проблема адаптации студентов к учебному процессу в вузе экономического профиля. Осуществлен сравнительный анализ особенностей проблемы адаптации отечественных и иностранных студентов к обучению в вузе. Установлено значимость системы мероприятий по адаптации студентов к новым условиям обучения.

Ключевые слова: адаптация, учебная деятельность, адаптация студентов к обучению в высших учебных заведениях, адаптация иностранных студентов.

The article considers the problem of adapting the learning process of students in the higher economical educational establishments. The comparative analysis of the features of the problem of adaptation of domestic and foreign students to study at the university. Established the importance of measures to adapt to the new conditions of students learning.

Key words: adaptation, learning activities, adaptation to training students in higher education, adaptation of foreign students.

Постановка проблеми. Сьогодні одним із першочергових завдань вищої освіти вважається підготовка фахівців, які відповідають вимогам ринку праці не тільки своєї країни, а й інших країн світу. Університет стає обличчям країни, а сфера вищої освіти перетворюється на важливе підґрунтя міжнародної конкурентоспроможності країни. Виші активно включаються у процес інтернаціоналізації. Європейське співтовариство сприяє міжуніверситетській кооперації як засобу підвищення якості вищої освіти [12, с. 31]. *На сучасному етапі створюються передумови для масового припливу в Європу іноземних студентів всього світу. Україна в цьому плані є однією з тих держав, де співвідношення вартості та якості освіти виступає провідним критерієм при виборі місця навчання. Україна має тісні зовнішньоекономічні зв'язки з багатьма країнами світу, деякі з них виступають потужними інвесторами, інші – стратегічними партнерами [7]. Тому залучення на навчання іноземних студентів є запорукою становлення стабільності успішного функціонування вітчизняних ВНЗ. Тож пошук шляхів успішної адаптації як вітчизняних, так і іноземних студентів до сучасних соціальних умов та діяльності є актуальною проблемою для науковців. Загалом, проблема адаптації молоді до нових умов життя у вищому навчальному закладі є надзвичайно важливою, оскільки початкові етапи навчання у виші є найважчим періодом у житті студентів [3].*

З огляду на проблему нашого дослідження значної уваги нами було надано вивченню наукових надбань, пов'язаних із системою якості вищої освіти у ВНЗ, висвітлених у працях таких учених, як В. Андрущенко, В. Астахова, М. Култаєва [15], О. Барановський, С. Ніколаєнко [8], М. Мудрак [13; 14], Т. Смовженко [8], Е. Яценко [19; 20] та інші. Питання адаптації студентів до нових умов навчання розглядалися у роботах багатьох науковців, зокрема І. Бойко, І. Боберської, А. Вербицького, О. Мороза, О. Наумкіної, І. Суханова та ін. [4], [9]. В окремих наукових дослідженнях вирішуються завдання адаптації молоді до навчання у вищих навчальних закладах (О. Борисенко, М. Левченко, В. Штифурак та ін.) [9], [18]. Труднощі початкового етапу навчання і чинники, що впливають на процес адаптації, у своїх роботах розкривають А. Андрєєва, В. Острова, О. Прудська [16]. Дослідження феномену адаптації іноземних студентів до навчання у нерідному середовищі відображено у працях А. Андрєєвої, І. Беха, М. Вєвської, О. Прудської, В. Штифурак, І. Шаповал.

Увага науковців в основному зосереджується на вивченні різноманітних факторів, у тому числі й особистісних властивостей, які спричиняють процес дезадаптації студентів [9]. Актуальність досліджуваного питання зумовлена пошуком оптимальних шляхів успішної адаптації студентів до змінених соціальних умов та нової діяльності. Відсутність єдиного підходу до вивчення

цього питання потребує подальшого розвитку теоретичних та організаційних основ виховної роботи із студентами з метою їхньої успішної адаптації.

Отже, мета статті полягає у порівняльному аналізі особливостей проблеми адаптації вітчизняних та іноземних студентів до навчання у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «адаптація» розглядають як: комплексний, динамічний процес, зумовлений взаємодією суб'єктивних і об'єктивних соціально-психологічних, психічних, психофізіологічних і фізіологічних чинників (С. Ворожбит) [6]; складне багатоаспектне включення студентів у нову систему вимог і контролю, новий колектив, а для деяких і нове середовище (А. Андреева, В. Слободчиков) [1; 17]; процес установалення відповідностей між рівнем актуальних проблем особистості та рівнем їх задоволення (П. Кузнецов) [10, с. 59]. Ф. Хайруллін виділяє два види адаптації залежно від характеру ставлення особистості до умов і змісту конкретної діяльності: творчу адаптацію (повне пристосування до навчального процесу) та формальну адаптацію (пристосування для одержання диплому) [16]. Отже, основними проблемами адаптації студента є: входження до нового колективу, недостатність усвідомлення обраної професії, невміння здійснювати саморегуляцію діяльності, оптимізувати в нових умовах режим праці і відпочинку, проблема налагодження побуту й самообслуговування, невміння змістовно організувати власне дозвілля [3].

За твердженнями М. І. Вітківської та І. В. Троцук, процес адаптації студентів-іноземців до нового мовного середовища включає кілька етапів: входження в студентське середовище; засвоєння основних норм інтернаціонального колективу, вироблення особистої поведінки; формування стійкого позитивного відношення до майбутньої професії, подолання «мовного бар'єру», посилення відчуття академічного рівноправ'я [5, с. 4]. Розглядаючи характер зазначених проблем, труднощів, А. Кузьмінський виокремлює наступні [11]: соціально-психологічні: зміна соціального оточення; невміння будувати відносини в колективі; нові побутові умови; низька самооцінка; невміння вибирати раціональний режим праці та відпочинку; навчальні: відсутність навичок самостійної роботи; невміння конспектувати; прогалини в знаннях; зростання обсягу та складності навчального матеріалу; професійні: нечітка професійна мотивація; нерозуміння важливості та доцільності вивчення деяких дисциплін для формування професійних знань фахівця; сумніви, щодо правильного вибору майбутнього фаху.

Подолання зазначених труднощів у кожного студента відбувається індивідуально, тому рівень адаптації залежить від того наскільки сформовані показники, що сприяють ефективному входженню студента у нове середовище з іншими правилами та вимогами.

Щорічно лабораторією моніторингу якості освітньої діяльності Тернопільського національного економічного університету в рамках адаптаційного періоду обов'язково проводяться відповідні анкетування, що допомагають з'ясувати особливості протікання адаптації студентів-першокурсників, визначити рівень якості навчального процесу та основні мотиви вибраної спеціальності. Дослідження проводились 07.10.2014 року зі студентами ТНЕУ (загальна кількість 392 респонденти, з них 76% українських студентів і 24% студентів-іноземців). Результати зазначених тестувань дозволяють оперативно скоригувати систему навчально-виховних та позааудиторних заходів, направлених на успішне «входження» студентів нового набору в студентський колектив університету.

У процесі аналізу було визначено загальні тенденції окреслених аспектів дослідження. Наводимо найвагоміші результати зазначеного анкетування.

На питання «Що спонукає Вас здобувати вищу освіту?» 59% українських студентів відповіли, що прагнення стати високоосвіченим фахівцем у своїй справі; 22% – намір самореалізуватися як особистість; усвідомленням того, що без диплома про вищу освіту неможливо знайти престижну роботу керуються 12% опитаних; бажання пожити цікавим студентським життям 7% респондентів. Аналізуючи проблеми мотивації вибору обраної спеціальності, нами з'ясовано, що 43% першокурсників спонукали престиж та перспектива фаху; порада друзів, батьків та родичів була вагомою для 27% опитаних; упевнені у власних відповідних здібностях до обраної спеціальності – 21% студентів і просто вдалося вступити саме на цю спеціальність – 9% опитаних.

Як відомо, з кожним роком в українських вишах стає все більше іноземних студентів. Чим приваблює іноземних студентів навчання в Україні загалом і в ТНЕУ зокрема? Відповіді студентів-іноземців були наступними: 45% респондентів вказали на невисоку вартість навчання; 13% опитаних приваблює висока якість навчання; 12% студентів вбачають перевагою навчання в Україні високий професійний рівень професорсько-викладацького складу; вивчити додаткову (українську) мову вважають за доцільне 12% респондентів; 11% опитаних приваблюють навчальні традиції вузів, їхній авторитет, престиж; і лише 7% вказали на широкий вибір спеціальностей.

Важливими є результати відповідей на питання «Як би Ви оцінили ТНЕУ серед вищих навчальних закладів?» Як один із найкращих закладів західноукраїнського регіону оцінюють ТНЕУ 40% студентів; престижний заклад національного взірця – так вважають 36% опитаних; 21% респондентів відповіли, що ТНЕУ є провідним закладом економічного профілю і «провінційним» цей заклад вважають 3% студентів. Вважаємо своєрідним успіхом те, що переважна більшість студентів вважають ТНЕУ одним із найкращих закладів західноукраїнського регіону та престижним навчальним закладом національного взірця.

Потребують уваги результати відповідей на питання щодо джерел отримання інформації про Тернопільський національний економічний університет. Зокрема, дізналися про виш від друзів, знайомих, родини – 62% респондентів; з мережі Інтернет, преси, телебачення – 28% опитаних. Зауважимо, що завдяки профорієнтаційним заходам ТНЕУ до вишу вступили лише 10%. Для порівняння наводимо результати опитування іноземних студентів: через мережу Інтернет – 44% респондентів; через посольства, посередницькі фірми – 27% опитаних; від друзів, знайомих, що навчалися в ТНЕУ – 10%; із Центрів роботи з іноземними студентами, суспільних фондів, громадських та міжнародних організацій, проектів (TEMPUS, ISEP та ін.) – 7%; через Асоціації випускників українських вишів, українських студентів, які навчаються чи працюють за кордоном – 6% студентів; реклама ТНЕУ в зарубіжних газетах, журналах, міжнародних довідниках, буклетах, проспектах – 4% респондентів; на основі наукових чи професійних контрактів між керівниками ТНЕУ та закордонних вузів – 2%. Зазначимо, що лише 7% нинішніх студентів відвідували підготовчі курси ТНЕУ, що говорить про потребу підвищення роботи Центру довузівської підготовки.

Виходячи із вищеназваних показників, вважаємо необхідним посилити профорієнтаційну роботу ТНЕУ, зокрема: ширше використання засобів масової інформації (преси, радіо, телебачення, Інтернету) з метою ознайомлення молоді з правилами прийому та нормативно-організаційною документацією, яка регулює проведення вступної компанії; надання на веб-сайтах ТНЕУ інформації про освітні послуги та порядок вступу для іноземних студентів різними мовами; залучення до профорієнтаційної роботи батьків учнів та випускників в рамках проведення Днів відкритих дверей факультетів університету; забезпечення участі учнів у роботі «Ярмарку вакансій» з метою ознайомлення з навчальним закладом та ринком праці; укріплення професійних, наукових та ділових зв'язків з іноземними студентами-випускниками; робота на міжнародних виставках і ярмарках освітніх послуг, у «виїзних приймальних комісіях», вітчизняних інформаційних і освітніх центрах.

Серед основних соціально-психологічних чинників, які утруднюють процес адаптації до навчання, українські студенти називають: особливості самостійного життя, побутові проблеми – 42%; труднощі налагодження контакту з викладачами – 16%; ведення власного бюджету, подолання матеріальних труднощів – 13%; невідповідність інтелектуального рівня вимогам навчання – 12%; невміння володіти своїм емоційним станом – 12%; проблеми у спілкуванні з одногрупниками – 5%.

Головними труднощами в організації навчального процесу студенти-іноземці вважають наступні: мовну проблему сприйняття та конспектування лекційного матеріалу – 21%; недостатню програму підготовки іно-

земних студентів – 14%; відсутність сучасної навчально-методичної літератури іноземною мовою – 11%; нестачу кваліфікованих викладацьких кадрів – 8%; слабо враховану практичну спрямованість навчального процесу – 8%; складнощі, пов'язані з формуванням відповідей на практичних заняттях – 5%; перенасичення навчальних планів великою кількістю дисциплін – 4%.

Як бачимо, як і в українських, так і в іноземних студентів виникають певні труднощі адаптивного періоду. Тож, потрібно докласти певних зусиль, аби створити оптимальні умови для успішної адаптації студентів, зокрема, забезпечити: високу організацію кураторами позааудиторної (культурної, виховної) роботи як з українськими студентами, так і з іноземними громадянами, які навчаються в університеті; належну організацію психологічної служби вишу; кваліфіковану роботу працівників деканатів щодо забезпечення організації й планування самостійної роботи студентів; створення предметних комісій з підготовки підручників, навчальних посібників, інших навчальних і навчально-методичних матеріалів для навчання іноземних громадян; високий рівень викладання дисциплін англійською мовою, позаяк для майже усіх іноземних респондентів (92%) викладання навчальних дисциплін англійською мовою вкрай важливе, лише 4% опитаних хотіли би краще володіти українською мовою і 4% залишились байдужими до цього питання; включення іноземних студентів в органи самоврядування університету спільно з українськими студентами.

Також було досліджено, які основні аспекти діяльності органів студентського самоврядування сприяють успішному процесу адаптації у ВНЗ та який із типів дозвілля найбільше імponує студентам.

У площині діяльності органів студентського самоврядування українські студенти виокремили: проведення організаційних, просвітницьких, наукових, спортивних, благодійних та інших заходів (31%); захист прав та інтересів студентів, які навчаються у вищому навчальному закладі – 19%; участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування – 15%; участь в управлінні вищим навчальним закладом у порядку, встановленому Законом України «Про вищу освіту» та статутом вищого навчального закладу – 14%; внесення пропозицій щодо розвитку матеріальної бази вищого навчального закладу, у тому числі з питань, що стосуються побуту та відпочинку студентів – 11%; участь у вирішенні питань забезпечення належних побутових умов проживання студентів у гуртожитках та організації харчування студентів – 8%; розпорядження коштами та іншим майном, що перебувають на балансі та банківських рахунках органів студентського самоврядування – 3%.

Серед різновидів дозвілля іноземними студентами були виокремлені наступні: 35% опитаних надають перевагу перегляду телепередач, відеофільмів, слуханню музики; регулярні заняття фізичною культурою, спортом цікавлять 18% студентів; здебільшого вирішують особисті проблеми у вільний час 15% опитаних; відпочинок в кафе, на дискотеках полюбляють 10% респондентів; читанню художньої літератури у вільний час надають перевагу 9% студентів; спілкування в студентських національних громадах приваблює 8% опитаних; і лише 5% студентів іноземців захоплюються художньою творчістю (малюють, грають на музичних інструментах, беруть участь в роботі художньої самодіяльності).

Як показали результати дослідження, процес адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ України набагато складніший від процесу адаптації вітчизняних студентів, адже, крім труднощів, готовності до навчання та багатьох інших складових цього процесу, студент-іноземець стикається з цілою низкою додаткових, пов'язаних із перебуванням не в рідній країні, недосконалим володінням українською мовою, віддаленістю від батьків, незнанням традицій і звичаїв, специфіки населення України [16]. Враховуючи сучасні світові інтеграційні процеси, Україна зацікавлена надавати освітні послуги громадянам інших держав, тобто виступати «гравцем» на ринку освітніх послуг, що може позитивно сказатися на економічному секторі нашої держави [2]. Але існує низка проблем щодо адаптації іноземних студентів до нових умов життя, пов'язаних з відмінностями у культурі, побуті, традиціях.

Висновки дослідження й перспективи подальшої роботи в цьому напрямі. В результаті дослідження висновуємо, що адаптація студентів до навчання у ВНЗ – складний, динамічний, довготривалий процес, який зумовлений соціально-психологічними, навчальними та професійними труднощами; адаптивний процес іноземних студентів до навчання у ВНЗ України складніший від процесу адаптації вітчизняних студентів. Створена на базі лабораторії моніторингу якості освітньої діяльності ТНЕУ система заходів щодо адаптації студентів до нових умов навчання дає змогу вчасно виявляти проблеми студентів та оперативно реагувати на труднощі, що виникають під час навчального та позанавчального процесів, визначати і коригувати шляхи їх вирішення, приймати відповідні управлінські рішення щодо активізації та вдосконалення діяльності у сфері надання освітніх послуг як вітчизняним, так і іноземним громадянам.

Дана стаття не претендує на вичерпне вирішення усіх аспектів проблеми адаптації вітчизняних та іноземних студентів до навчання у ВНЗ. Перспективи подальших досліджень, на нашу думку, полягають у розробці методичного інструментарію дослідження та вдосконалення шляхів успішної адаптації студентів до навчання в українських ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Андреева Д. А. О понятии адаптация. Исследование адаптации студентов к условиям учебы в вузе / Д. А. Андреева // Человек и общество: Уч. записки XIII. – Л.: ЛГУ. – 1973. – С. 62–69.
2. Батанина Н. А. Проблемы адаптации иностранных студентов и пути их решения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.nsaem.ru/Science/Publications/Science_notes/Archive/2008/1/453.pdf
3. Блажівська С. С. Особливості соціальної адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі / С. С. Блажівська, Ю. І. Волчелюк // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2013. – № 1. – С. 34–37. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2013_1_9.pdf
4. Боберська І. В., Наумкіна О. В. Соціальна адаптація студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації як передумова формування освітньо-професійних компетенцій / І. В. Боберська, О. В. Наумкіна // Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві. – 2013, вип. 3(4). – С. 277–283.
5. Витковская М. И., Троцук И. В. Адаптация иностранных студентов к условиям жизни и учёбы в России // Кафедра социологии. – Российский университет дружбы народов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecsoman/edu.ru>
6. Ворожбит С. А. Проблеми загальної та навчальної адаптації студентів / С. Ворожбит // Соц. психологія. – 2007. – № 4. – С. 87–96.
7. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Другов О. Проблеми та напрями модернізації вищої освіти в Україні / О. Другов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – № 5. – С. 127–135. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vknteu_2010_5_14.pdf
9. Карплюк С. Деякі аспекти адаптації студентів університету / С. Карплюк // Проблема духовності сучасної молоді: реалії та перспективи // Матеріали Міжрегіональної науково-практичної конференції молодих дослідників, 8 листопада 2007 р. – Житомир: Вид-во ПП Сахневич, 2007. – С. 50 – 53.
10. Кузнецов П. С. Концепция социальной адаптации/ П. С. Кузнецов. – Саратов: Изд-во«Сарат. гос. университет», 2000. – 200 с.
11. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / А. І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486с.
12. Мороз І. Болонський процес – це конкретні рішення та дії / І. Мороз // Вища освіта України. – 2005. – № 1 – С. 29 – 35.
13. Мудрак М. А. Психолого-педагогічний аналіз гуманізаційно-інноваційної

- перебудови вищої освіти / М. А. Мудрак // Вища освіта України: Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Додаток 3 до №1, Том I. – Київ, 2012. – С. 332–337.
14. Мудрак М. А. Інтелектуалізація навчальної діяльності студентів як чинник інноваційних перетворень в освіті / М. А. Мудрак // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Педагогіка та психологія. Випуск 571. – Чернівці, 2011. – 188 с. – С. 117–124.
 15. Неженцева А. Є. Аналіз підходів до якості вищої освіти в університетах України та Великої Британії / А. Є. Неженцева. // Науковий вісник Донбасу. – 2011. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2011_2_22.pdf
 16. Першина А. В. Психологічні чинники адаптації студентів до навчання у ВНЗ / А. В. Першина // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2011. – Вип. 5. – С. 124–135. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mnf_2011_5_16.pdf
 17. Слободчиков В. И. Упреждающая адаптация как особая образовательная деятельность преподавателей вуза / В. И. Слободчиков, Л. Ф. Мирзаянова // Педагогика. – 2008. – № 6.
 18. Щербяк Ю. Особливості адаптації першокурсників до навчання у вищому економічному навчальному закладі / Щербяк Ю. А. // Збірник наукових праць Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка. – 2012. – № 8. – С. 117–125.
 19. Яценко Е. М. Якість вищої освіти ВНЗ в контексті європейської інтеграції / Е. М. Яценко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Додаток 1 до Вип. 31, Том II (44): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського простору». – К.: Гнозис, 2013. – С. 374–384.
 20. Яценко Е. М. Формування готовності педагогічних кадрів до моніторингу якості освітньої діяльності у вищому навчальному закладі / Е. М. Яценко // Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал. – Рівне, 2014. – №2(78). – С. 244–248.